

STVOŘENÍ A LITURGIE: Exodus 25–40 v Kněžském kodexu od Peter J. Kearney (Americká Katolická univerzita, Washington, D. C.)

Hned na začátku našeho záměru vyhledat kněžskou úpravu v 25.–40. kapitole knihy Exodus si povšimneme toho, že první rozsáhlejší oddíl kodexu (Ex 25–31) je rozdělen do sedmi promluv. Každá z těchto promluv je uvedena větou „Hospodin promluvil k Mojžíšovi“. Jen u páté a sedmé promluvy je tato úvodní věta lehce pozměněna (viz Ex 25,1 30,11 30,17 30,22 30,34 31,1 31,12). Prvních šest promluv (25,1–31,11) obsahuje Boží pokyny ke stavbě svatyně na poušti a ustanovení bohoslužby. Sedmá promluva (31,12–17), příkaz zachovávat den odpočinku, pozměňuje charakter předchozích šesti promluv tím, že neříká nic přímo o místě ani o uctívání samotném. Přesto ale nám tato Boží promluva dává pochopit celkový rámec všech sedmi promluv. Závěr poslední promluvy přímo odkazuje k sedmi dnům stvoření: „v šesti dnech totiž učinil Hospodin nebe a zemi, ale sedmého dne odpočinul a oddechl si“ (31,17). Při podrobnějším rozboru 25.–31. kapitoly Exodu zjistíme, že každá z těchto sedmi promluv odkazuje k příslušnému dni stvoření, uvedenému v knize Genesis 1–2,3.

Souvislost mezi Ex 25–31 a Genesis 1–2,3

První promluva (Ex 25,1–30,10) je v poměru k následujícím šesti nepřiměřeně dlouhá. Většinu obsahu této promluvy lze rozdělit do dvou témat: příbytek a jeho zařízení (25,8–27,19) a Áronovo kněžství (27,20–29,42). Jeden z jasných případů odlišení těchto dvou částí výraz pro slovo svatyně: *miškan* („příbytek“) v první části a *ohael mo'ed* („stan setkávání“) v části druhé. „Stan setkávání“ je příhodné pojmenování pro druhou část, ve které redaktor postupně směřuje k souvislému sledu bohoslužebných „setkání“ s Bohem (29,38–43). Boží ustanovení Áronova kněžského úřadu je bezprostřední příprava pro tato setkání, a to v nejzávažnější míře na počátku a v závěru této druhé části, kde je zmíněno, že se Áron bude starat o kahany (27,20–21 30,7–8). Vzhledem k tomu, že redaktor si v textu dovolil tak náhlý přechod, byla pro něho tato zmínka velice důležitá. Celou tuto první promluvu uvedl do souvislosti s prvním dnem stvoření právě tím, že vložil verše 27,20–21 jako úvod k pojednání o Áronovi. Tak jako Bůh přinesl do tmy *or* (světlo) (Gen 1,2–3), tak stejně Áron zapaloval *ma'or* (světlo), aby svítilo v noci. Poté, na závěr promluvy uvedl redaktor pokyny týkající se oltáře k pálení kadidla. Může se zdát, že se to tam jako by nehodí, ale je to zcela záměrné. Je pravděpodobné, že starší popis oltáře k pálení kadidla byl uveden pouze v 1.–6. verši 30. kapitoly Exodu, paralelně k popisu oltáře pro zápalné oběti, uvedeném v 1.–8. verši kapitoly 27., bez jakýchkoli rituálních předpisů. Redaktor potom přidal verše 30,7–10, aby se znovu vrátil ke zmínce o Áronovi a o světle a tím uzavřel svůj odkaz k prvnímu dni stvoření v 1. kapitole Genese¹. Navíc, tím, že redaktor zmínku o světle přímo uvedl do souvislosti s kněžským úřadem Árona a s výrazem „stan setkávání“ naznačuje, že ustanovení bohoslužby dává zakusit Boží stvořitelskou moc.

Z tohoto nečekaného uspořádání, které redaktor vložení veršů 27,20–21 a 30,1–10 vytvořil, můžeme usoudit, že při pojednání o Áronově kněžském rouchu (kapitola 28) a o uvádění kněží do úřadu pracoval s pasážemi staršího data. Předchozí oddíl o příbytku zřejmě též pochází z odlišného zdroje, zejména z toho důvodu, že výraz „příbytek“ se dále v kapitolách 25–31 po verši 27,19 již znovu neobjevuje. Redaktor navíc souvislost mezi dvěma hlavními částmi o příbytku (25.–27. kap.) a o Áronovi (28.–29. kap.) posílil tím, že vytvořil jakýsi „závěr“ (29,42c–46), který jako by měl první promluvu ukončit. Zde je zmínka o Áronovi, o oltáři (pro zápalné oběti) a o stanu setkávání uvedena v souvislosti se zaslíbením, že Hospodin bude „přebývat“ škn uprostřed Izraele. Redaktor znovu připomíná „příbytek“ v tom smyslu, jak se o něm píše v kapitolách 25–27 tím, že spojuje dohromady všechno, co bylo v první promluvě uvedeno. Tato první promluva končí ale až za oddílem o oltáři k pálení kadidla. Teprve potom nová zmínka o světle tvoří vlastní závěr celé první promluvy.

Druhá promluva (30,11–16) se vymyká celkovému kontextu tím, že odkazuje ke sčítání lidu, které Bůh nařídil až v Num 1. Stejně tak i výkupné, stanovené při soupisu Izraelců, je určeno na *'bodat' ohael mo'ed* (službu při stanu setkávání 30,16). Tento výraz, který jinak najdeme jen v knize Numeri (4,30 7,5 8,24 18,6 18,21 a 23), se vztahuje k údržbě svatyně až po jejím vystavění, a ne k pracem na stavbě samotné. Přesto ale tato promluva zapadá do daného kontextu tím, že znovu pokračuje dál v problematice smíření, zmíněné již dříve ve verši 30,10 a taky tím, že zajišťuje praktikování rituálu, o který redaktor projevil zájem již při změně formy v 20–21. verši 27. kapitoly. Důvod, proč je zde druhá promluva takto umístěna, nemůžeme ale objasnit, aniž bychom si povšimli vedlejší, ale přitom významné souvislosti s druhým dnem stvoření (Gen 1,6–8). Bůh rozdělil pod a nad: klenbou uprostřed oddělil vody pod ní od vod, které byly *me'al* (nad) ní, podobně jako potom ve druhé promluvě ustanovil rozdělení, týkající se celého izraelského národa, rozdělení na bohaté a chudé. Mladší dvaceti *et* byli od daně osvobozeni. Tuto daň museli ale platit všichni, kteří dosáhli věku dvaceti let *wama'la* („a výše“).

Třetí promluva (30,17–21) se týká zhotovení bronzové nádrže, souvislost mezi touto nádrží a třetím dnem stvoření je zřejmá v 1. Reg 7,23, kde se bronzová nádrž nazývá hajjam (moře)³. Redaktor vložil text z 1. Reg 7,23, aby vytvořil souvislost třetí promluvou a příslušným dnem z Gen 1 a podobně potom pokračoval dále ve čtvrté a šesté promluvě.

Ve čtvrté promluvě (30,22–33) je návod na výrobu a užití šaemaen mišhat gadaeš („olej svatého pomazání“). Tři hebrejské kořeny tohoto názvu se pospolu objevují před redakcí P⁴ pouze v jediném biblickém textu, a to v Žalmu 89,21 na začátku Božího prohlášení zaslubujícího stálou vládu Davidova rodu: bešaemaen gadší mesahtíw („pomazal jsem ho svým olejem svatým“). V tomto zjevení Bůh opakovaně ujišťuje, že Davidův rod vytrvá, a na závěr zaslubuje, že „...i jeho trůn přede mnou bude jako slunce, pevně bude stát na věky jako měsíc, věrný svědek nad oblaky“ (verše 37–38). Žalm 89 je spojnicí, kterou mohl redaktor použít pro souvislost mezi „olejem svatého pomazání“ a Božím stvořitelem čtvrtého dne, kdy Bůh dal vzniknout slunci a měsíci (Gen 1,16).

Pátá promluva (30,34–38), ve které je návod na výrobu svatého kadidla, rovněž poskytuje redaktorovi zmínku, drobnou, ale dostatečnou na to, aby udržel svůj model souvislosti se stvořením světa. Jednou z vonných látek potřebných k přípravě kadidla byla šehelaet („onycha“), což byly rozdrcené mořské lastury, které, když hořely, vydávaly pronikavou vůni⁵. Tyto lastury jsou narážkou na pátý den, kdy Bůh stvořil „rozmanité druhy všelijakých hbitých živočichů, jimiž se zahemžily vody“ (Gen 1,21)⁶.

V šesté promluvě (31,1–11) jsou ustanoveni ti, kteří mají vést práce na výrobě stanu setkávání a všeho příslušného náčiní. Stejně jako u promluvy třetí týkající se bronzové nádrže, i tady poskytuje souvislost s příslušným dnem stvoření v 1. kapitole knihy Genesis text o jeruzalémském chrámu z 1. Reg. V 1. Reg 5,30 je 3300 vedoucích stavby chrámu nazváno harodím („dohlížející“). Tato situace odpovídá tomu, co je předpovězeno šestou promluvou. Šestáho dne si Bůh přál stvořit člověka–weyirdú („ať lidé panují“ Gen 1,26). Poté Bůh přikázal Adamovi a jeho ženě úředů („panujte“ Gen 1,28)⁷. Teorie, že redaktor měl na mysli text z 1. Reg., podporuje dále pojednání o hlavním dohlížiteli nad stavbou, Besaleelovi. Besaleel měl tytéž schopnosti, které se přisuzují také mistru Hiramovi, pracujícímu na stavbě jeruzalémského chrámu: chochma, tebuna, da’at („moudrost, důvtip, znalost“ Ex 31,3 a 1. Reg. 7,14). Redaktor ale tuto zmínku dále rozšířil. Hiram měl tyto schopnosti pro zpracování bronzu, zatímco Besaleel byl zručný ve všech řemeslech. Navíc redaktor dodává, že Besaleel byl naplněn rúach Elohim – Duchem Božím). Tento výraz je použit v redakci P pouze u Besaleele (viz též Ex 35,31) a na počátku vyprávění o stvoření, kde rúach Elohim se vznášel nad vodami en 1,2)⁸. Tím redaktor ještě jednou odkazuje na 1. kapitolu knihy Genesis. Na závěr k samotnému dni odpočinku se sedmá promluva (Ex 31,12–17) přímo odvolává na sedmý den stvoření. Prikazuje zachovávat den odpočinku na základě toho, co Bůh Hospodin sám sedmý den udělal (Ex 31,17).

Vztah 25.–31. kapitoly knihy Exodus ke kapitolám následujícím

a/ Exodus 35–40

Práce redaktora, který upravoval 25.–31. kapitolu je viditelná už hned v kapitole 35. Pouze první a sedmá promluva začíná rozkazem pro Mojžíše ať promluví k izraelskému lidu (Ex 25,2 a 31,13). V chiastickém uspořádání první dvě promluvy touto Božímu rozkazu vyhovují⁹. V Mojžíšově prvním oslovení (35,1–3) ohledně dne odpočinku se opakuje Boží sedmé. Mojžíšovo druhé oslovení z 4.–19. verše 35. kapitoly, začínající pokynem pro dobrovolné oběti, opakuje zase první Boží promluvu. Je určitý paradox, že Mojžíš uvádí svoji první velmi stručnou promluvu větou „to jsou slova“ (35,1), zatímco promluvu další, mnohem obsáhlejší, stručnějším „toto je slovo“ (35,4). Redaktor si byl tohoto nepoměru vědom a snažil se jej aspoň trochu vyrovnat, když první Boží promluvu v Mojžíšově podání označil jako „slovo“¹⁰.

Pozn. překl.: v tomto případě se u veršů 35,1 a 4 jedná o doslovný překlad anglického znění. V českém ekumenickém překladu tyto verše znějí: „Hospodin přikázal, abyste dodržovali toto“ (35,1) a „toto přikázal Hospodin“ (35,4).

Přestože redaktor použil 25.–31. kapitolu knihy Exodus, aby uspořádal kapitolu 35., nedodržuje důsledně pořadí jednotlivých částí tak, jak je uvedeno v kapitolách předcházejících. Upouští také od obecného vzoru kapitol 25–31, když se mu obsah prvních šesti Božích promluv, s výjimkou promluvy o placení výkupného při sčítání lidu (30,11–16), objevuje v druhé Mojžíšově promluvě (35,4–19)¹¹. Z toho je patrné, že struktura uspořádaná do sedmi promluv a s ní i téma stvoření jsou zde už méně důležité, než jak jsme viděli v první Mojžíšově promluvě – zde

v nařízení o dni odpočinku nenacházíme již žádnou zmínku o stvoření (srovnej 35,1–3 a 31,13–17). Mojžíšova promluva o zručných řemeslnících se odvolává na šestou Boží promluvu (srovnej 31,6 a 35,10), Besaleel a Oholiab jsou ale jmenováni ve třetí Mojžíšově promluvě (35,30–35) na úvod dlouhého oddílu pojednávajícího o vlastní stavební a řemeslné práci (36,1–38,20 a 39,1–32). Tato dlouhá pasáž je přerušena výčtem použitých kovů (38,21–31). Práce redaktora je viditelná především na 25. verši 38. kapitoly, kde nacházíme zmínku o stříbře, které bylo vybráno při sčítání lidu, přestože toto sčítání lidu ještě neproběhlo. Tím pádem jediná Boží promluva, která nebyla ještě zmíněna v 35. kapitole knihy Exodus – nařízení o placení výkupného při sčítání lidu (31,11–16) – se zde objevuje jako již splněný příkaz. Redaktor stříbro výkupného při sčítání lidu, které mělo být použito na trvalou službu při stanu setkávání, dává dohromady se stříbrem, které Izraelci přinášeli jako dary na stavbu svatyně (35,24)¹² – stejně tak, jako v Exodu 25–31 nepatřičně zařadil Boží přikázání o placení výkupného při sčítání lidu mezi pokyny pro stavbu svatyně. Tato nedůslednost v chronologickém uspořádání, se kterou je výkupné při sčítání lidu v oddílech 30,11–16 a 38,25 začleněno, podtrhuje nadčasovost liturgických předpisů P, které stanovují trvalý řád pro uctívání. Dále je práce redaktora zřejmá v jiné nepřímé souvislosti s druhou Boží promluvou (31,11–16). Výkupné zaplacené při sčítání lidu bylo v těchto verších určeno pro „službu při stanu setkávání“ (30,16). Na všech ostatních místech je tohoto výrazu použito v souvislosti se službou, kterou vykonávali lévijci (Num 4,30 7,5 58,24 18,6 a 21 a 23). Vybrané drahé kovy údajně shromažďovali lévijci (Ex 38,21). Redaktor tedy bere v úvahu úkol lévjců v Exodu 30,11–16 (nepřímo) i v 38,21 (přímo), ale jen proto, aby vedle nich vyzdvihl Áronské kněze. Pojednání o lévijcích je přiřazeno vedle dvou dlouhých pasáží týkajících se Áronovců (Ex 27,20–31,10 a kapitola 39). Důvodem proč jsou tyto dvě zmínky o lévijcích – zvláště ta druhá (38,21–31) – tak nevhodně umístěny byl pravděpodobně zčásti záměr postavit tyto dvě skupiny do kontrastu. Zde ustanovená nadčasovost řádu pro uctívání zajišťuje Áronovi trvale vyšší postavení.

Výčtem v kapitole 38,21–31 se redaktor odvolává na všech sedm Božích promluv a vrací se k tomu, co všechno bylo potřeba pro svatyni vyrobit. Jediné, co zbývá jsou kněžská roucha pro Árona a jeho syny. Tady redaktor začíná připomínat sedm Božích promluv novým způsobem. V popisu roucha (39,1–31) se sedmkrát opakuje fráze „jak Hospodin Mojžíšovi přikázal“ (1., 5., 7., 21., 26., 29. a 31. verš)¹³. Tato fráze připomíná jak sedm Božích promluv v 25. – 31. kapitole Exodu, tak také to, jak je Mojžíš předával – „toto přikázal Hospodin“ (35,1 a 4). Téma stvoření se připomíná zvláště odkazem na áronovské kněžství, redaktor poukazuje na Áronovo postavení paralelně s tím, co je vyjádřeno již v první Boží promluvě, kde oddíl o Áronovi a jeho synech začíná i zakončuje téma světla (Ex 27,30 30,7–8).

Poté, co byla veškerá práce hotova (39,32), dostává své zvláštní místo Mojžíš jako zprostředkovatel. Přinesli mu příbytek s veškerým vybavením (39,33–41), Mojžíš celé dílo prohlédl a Izraelcům požehnal (39,42–43). V 35. – 40. kapitole Exodu Bůh pouze v jediné promluvě dává Mojžíšovi pokyny k přímo samotné stavbě svatyně a Mojžíš podle nich postupuje (40,1–16). Redaktor pak dál podrobně vyjmenovává, jak Mojžíš sám osobně postavil příbytek a všechno v něm rozmístil (40,17–33). Zde se naposledy vracíme k sedmi promluvám, které Mojžíš od Hospodina slyšel v 25. – 31. kapitole knihy Exodus: „jak Hospodin Mojžíšovi přikázal“. Tato věta se opakuje znovu sedmkrát v 19., 21., 23., 25., 27., 29. a 32. verši. Naposledy (v. 32) se opakuje v souvislosti s příkazem, aby se Mojžíš a Áron i jeho synové omývali pokaždé, když přistupovali k stanu setkávání a když se přibližovali k oltáři. To přesahuje jednorázové obmytí, které zákon nařizoval při uvádění kněží do úřadu (40,12). Tady redaktor ještě jednou zdůraznil pravdu, že Áron má zvláštní podíl na věčnosti, na věčně trvajícím kvalitě Božího stvoření. Nečekaně stručný závěr („Tak Mojžíš dokončil celé to dílo“ 40,33) tvoří protiklad k slavnostnímu závěru předchozí pasáže o práci na společném díle (39,42–43). Tato stručnost vyvolává určité napětí, do kterého vstoupila Hospodinova sláva a naplnila příbytek – znamená, že dílo nového „stvoření“ je završeno.

Stejně jako se v případě příkazu o obmývání pro Mojžíše, Árona a jeho syny přechází od jednoho úkonu ke stále praxi, tak redaktor v závěrečné poznámce představuje oblak jako projev věčné Boží přítomnosti (40, 36–38). Podobně čteme o oblaku jako o znamení k pochodu a k táboření v knize Numeri 9, 15–23. Oblak byl stále viditelný (v. 16–17) a určoval jednotlivé fáze cesty (v. 17–23). V Exodu 40, 36–38 je stálá přítomnost naopak spíše dané téma uzavírá a podtrhuje tak důraz redaktora na typický charakter výše popsaných událostí.

Struktura založená na tématu stvoření budí dojem, jako by 25. – 40. kapitola knihy Exodus byla samostatným celkem. Toto téma se ale v 35. – 40. kapitole pouze znovu opakuje, narozdíl do kapitol 25 – 31, ve kterých udává základní strukturu. Seznamy náčiní pro svatyni v 35.– 40. kapitole nevyjadřují žádnou snahu o zachování sedmidílného vzorce kapitol 25 – 31. Odlišnost těchto dvou obsáhlých pasáží v materiálu P navozuje otázku, zda

struktura 25. – 31. kapitoly má nějakou souvislost s 32. – 34. kapitolou Exodu podle tradice JE. Následující studie těchto kapitol z pohledu dané otázky naznačuje, že by tomu tak mělo být.

b/ Exodus 32 – 34

Nejobsáhlejší sekce P v těchto kapitolách pojednává o tom, jak Mojžíš sestupoval z hory Sinaj a jeho tvář zářila (34, 29–35). Tato pasáž je zde uvedena proto, aby vyvážila slova Hospodinova (Ex 25 – 31) a Mojžíšova (Ex 35, 1–19): právě tak, jako když Hospodin se jakoby na uvedení svých sedmi promluv zjevil v slávě a pak Mojžíše povolal k sobě (24,15b–18a), tak stejně teď Mojžíš, dříve než předá Boží přikázání si k sobě svolává Izraelce a ti jsou plni bázně před světlem, které se odráží na jeho tváři (34, 30–32)¹⁴. Podobně vyvážená stavba neboli „text dělený do bloků“¹⁵ určuje styl celé redakce P od 32. až do 34. kapitoly Exodu a můžeme si ji též povšimnout v záznamech P o šeně luhot ha'edut („dvě desky přikázání“, NAB) v Mojžíšových rukách (Ex 32,15 a3 a 34,29). Z druhého příkladu je obzvlášť jasné, že redaktor P se na desky zaměřil kvůli stavbě textu a jejich popisnému významu, protože v samotné pasáži Ex 34, 29–35 nehrají tyto desky žádnou roli. Ve verších 32,15 a3 a 34,29 je o deskách zmínka v těsné souvislosti s tím, jak Mojžíš sestupuje z hory. Redaktor je jistě zmínil jako paralelu k tomu, že Mojžíš sestupoval z hory dvakrát, poprvé jeho sestup skončil porušením zákona a podruhé vedl k nápravě. Tím jedině podtrhuje postup daný již v předcházející fázi úprav, provedených pravděpodobně redaktorem jahvisticko–elohistickým (srov. Ex 34,1)¹⁶. Jediné, co redaktor kněžského kodexu dodává k těmto kapitolám navíc, je vsuvka, že tyto desky byly dílem Božím, a že byly popsány po obou stranách (32, 15b–16)¹⁷. Tento popis byl nutný proto, aby redaktor vysvětlil, proč přikládá těmto kamenům o tolik větší význam. V jeho pojetí nenesou už náboženská přikázání, tak jako v redakci jahvisticko–elohistické (Ex 34, 10–28, kromě „desatera přikázání“)¹⁸, ale sedm Božích promluv z 25. – 31. kapitoly Exodu. Této změny redaktor P dosáhl, když výraz „dvě desky přikázání“ vložil do starší pasáže, která nyní těchto sedm promluv uzavírá (31,18). Tak několika obratnými tahy redaktor ještě více vyostřil kontrast mezi dvěma situacemi, kdy Mojžíš sestupoval z hory a uvedl 32. – 34. kapitolu do těsnější souvislosti s předcházejícími sedmi promluvami. Obecně účelem takových úprav s důrazem na tematiku stvoření v Exodu 25. – 31. kapitole bylo vytvořit schéma „stvoření – pád – obnova“ jako sjednocující rámec 25. – 40. kapitoly knihy Exodus. Schéma stvoření, pádu a obnovy lidstva všeobecně, které redaktor kněžského kodexu vytvořil už v oddíle Genesis 1 – 9,17, nyní opakuje znovu v pojetí židovského vyznání. Přijal Árona v pojetí jahvisticko–elohistickém, ale vyvážil je tím, že je zapracoval do archetypálního vzoru, který vrcholí konečnou „obnovou“ liturgie, tak jak je svěřena kněžství Árona a jeho synů.

Detaily postupu práce redaktora na kněžském kodexu můžeme pozorovat na protikladech, které se nám objeví při srovnání kapitol 32 – 34 s kapitolami 25 – 31 a 35 – 40. Pro horlivost lévijců byl Áron zproštěn viny a za odměnu získali kněžský úřad (32,29). Nicméně v kněžském kodexu lévijci nenápadně ale účinně ustupují za Áronem do pozadí. Redaktor o nich uvádí letmou zmínku („službu při stanu setkávání“ Ex 30,16) ihned za obsáhlým pojednáním o Áronovi v první Boží promluvě. Později je ještě krátce připomenut (Ex 38,21) těsně před vrcholným popisem Áronova kněžského roucha. Lévijci téměř mizí ve stínu Árona, kterému jedinému kněžský úřad náleží (Ex 28,41 a 29,29).

Jednotlivé lidi bere taky obecně jako dav. Všichni měli podíl na zhotovení zlatého teleu tím, že donesli své zlaté náušnice Áronovi (32,3). Když redaktor Kněžského kodexu vyjadřuje, že každý z Izraelců byl štědrý, užívá opakovaně výrazu kol („všichni, každý“) (35,21–29), zřejmě záměrně proto, aby předstihl obecnou platnost jejich provinění. Později přinášeli dary v mnohem větším množství a rozmanitosti než byly pouhé zlaté náušnice, které tehdy dali Áronovi, dokonce bylo darů tolik, že nakonec Mojžíš musel Izraelcům vzkázat, aby už dál nic nepřinášeli (36,5–7). Nový bohoslužebný řád nespočívá v Mojžíšově nepřítomnosti (viz 32,1) ale spíše v jeho doзору nade vším (39,42–43) až do chvíle, kdy je celá stavba svěřena jen jemu (40. kapitola). Teď samozřejmě, když lid přijal nový řád, už nebude uctívání založeno na hlučných oslavách ani už nebude lid vykonávat sám vlastní oběti (srov. Ex 32,6).

Nakonec redaktor staví do rovnováhy stan setkávání uvnitř společenství a starší stan setkávání venku za táborem (Ex 33,7–11). Pro oba redaktory se ten druhý stan stává symbolem pro odstup, který si Hospodin od svého lidu udržoval. Ze sdělení, že Izraelci se pro Boží hněv zbavili všech ozdob (33,5–6) vyplývá, že umístění stanu setkávání mimo tábor znamená pro redaktora jahvisticko–elohistického Hospodinův odstup, což redaktor Kněžského kodexu ještě zdůrazňuje, když spojuje stan setkávání s hlučnou oslavou, která Boží hněv způsobila (Ex 32,8). Hospodin není v tomto stanu, ani v žádném bohoslužebném předmětu, dokonce ani ve schráně úmluvy. Pokaždé se muselo čekat, až sestoupí oblakový sloup (33,9). Ve skutečnosti nebyl s tímto stanem¹⁹ přímo ustanoven ani žádný kněžský úřad. Podle redaktora Kněžského kodexu vzhledem k tomu, že k tomuto stanu setkávání mohl přijít kdokoli (33,7), nespočívala na něm žádná zvláštní svatost. Na druhé straně je u redaktora Kněžského kodexu stan setkávání

náboženským centrem a schrána úmluvy v něm je při výčtu vybavení na prvním místě (Ex 25,10). Tento stan je znamením Boží přítomnosti: když byl dostavěna, naplnila ho Boží sláva tak, že ani Mojžíš nemohl vstoupit (Ex 40,35)²⁰. Vyjádření, že Bůh zde „přebývá“ (škn) naznačuje, že jeho přítomnost je trvalá. Přestože se oblak zvedne, když se Izraelci mají vydat na cestu pouští, Hospodin se od stanu setkávání nevzdaluje, jeho oblak je stále vidět (40,38). „Setkání“ s Bohem u tohoto stanu neznamena Boží odstup, protože redaktor P vůbec neuvádí, že by oblak „sestupoval“ (jrd) a „setkávání“ s Bohem v tomto příbytku nyní odpovídají ustanovenému řádu bohoslužby a pod dohledem áronských kněží jsou založena na základní skutečnosti, že Hospodin zde trvale přebývá (srov. Ex 29,42–45)²¹.

Závěr: stručné shrnutí a závěrečná poznámka k pojetí redaktora Kněžského kodexu

Stavba chrámu následující za božským činem stvoření je motiv známý v egyptské i babylonské literatuře²². Tato studie naznačuje, že redaktor zpracoval toto starověké téma novým pozoruhodným způsobem – vytváří jednotný celek 25. – 40. kapitoly knihy Exodus pomocí posloupnosti: stvoření (kap. 25 – 31), pád (kap. 32 – 33) a obnova (kap. 34 – 40)²³. Hlavním argumentem pro tento vzorec je struktura sestavená ze sedmi promluv, zachycená v 25. – 31. kapitole, přičemž každá promluva tvoří paralelu k příslušnému dni stvoření podle knihy Genesis 1 – 2,3. Redaktor vytvořil tento rámec 25. – 31. kapitoly, který se ještě slabě odráží v kapitolách 35 – 40, proto, aby do textu začlenil i jahvisticko–elohistické tradice oddílů 32 – 34,28, v nichž posloupnost „pád – obnova“ již byla předtím vyjádřena. Redakce Kněžského kodexu umístila jahvisticko–elohistický materiál do archetypálního vzoru, čímž pak vyvážila starší pojetí Áronova provinění a odstranila nadřazené postavení lévíců: nyní chrámová bohoslužba pod dohledem áronských kněží byla ustanovena se stejnou pevnou zárukou jako samotné stvoření.

Tato studie se nezabývá přímo běžně diskutovanou otázkou, zda pojetí redakce Kněžského kodexu vzniklo jako samostatné vyprávění anebo zda ji máme chápat spíše jako doplněk k redakci jahvisticko–elohistické, který nikdy neexistoval odděleně od této starší tradice²⁴. V každém případě lze výše uvedené tvrzení obhájit. Pokud redakce existovala vždycky jako doplnění k redakci jahvisticko–elohistické, vycházela její struktura už z původního uspořádání verze Kněžského kodexu. Pokud taková verze někdy existovala jako samostatné vyprávění, pak daná kombinace vznikla pozdější redakcí Kněžského kodexu. Důkazy v 25. – 40. kapitole knihy Exodus nejsou dostačující k tomu, abychom z nich vyvodili závěr pro celý soubor textů Kněžského kodexu, nicméně podporují domněnku, že jeho verze nikdy neexistovala samostatně. Když pochopíme celkový rámec kapitol 25 – 31, přerušené tradice, které zdánlivě mluví pro redakční úpravy na odlišných úrovních, se stává, co se týče oddělených úseků textu, srozumitelná na jednotné základní úrovni. Vzhledem k tomu, že účelem takovéto struktury textu bylo nejpravděpodobněji začlenit do textu prvky jahvisticko–elohistické verze do 32. – 34. kapitoly, je redakce Kněžského kodexu srozumitelnější jakožto dodatek k verzi jahvisticko–elohistické. Domněnka, že verze Kněžského kodexu je samostatná, obvykle odmítá nároky kladené na daný rámec ve 25. – 31. kapitole, protože předpokládá, že jde o jednu Boží promluvu, která končí u 29,46, a téměř celé kapitoly 30 a 31 byly dodány později²⁵. Takové pojetí se ale musí vyrovnat s faktem, že zbývající 25. – 29. kapitola uvádí popis Božího příbytku, který vychází z plánu jeruzalémského chrámu²⁶, ale je ochuzen o další základní bohoslužebné předpisy, týkající se především oltáře k pálení kadidla (30,1–10) a bronzové nádrže (30,17–21). Zdá se tedy spolehlivější předpokládat, že redaktor Kněžského kodexu měl na mysli kapitoly 30 – 31 dokonce už když pracoval na technickém popisu příbytku v kapitolách 25 – 27, protože už v této pasáži se začal odvolávat na oddíl 1 – 2,3 knihy Genesis. Tak jako při stvoření původně za sebou následovala vymezení hranic (zhruba první tři dny) a potom daná území zaplnilo tvorstvo (následující tři dny), stejně tak redaktor Kněžského kodexu tento postup napodobil při popisu zařízení posvěceného Božího příbytku (Ex 25 – 26,19) i při samotné přípravě vlastní bohoslužby: ustanovení áronského kněžství (Ex 26,20 – 30,10) a dalších opatření pro bohoslužbu nezbytných, která všechna přímo souvisejí s rituálem a/nebo postavou kněze Árona (30,11 – 31,11)²⁷.

Pokud lze celou tuto práci, s výjimkou několika pozdějších doplnění²⁹, považovat za dílo původního redaktora P²⁸, pak je možné taky souhlasit s tím, že 25. – 40. kapitola knihy Exodus vznikla v době exilu³⁰ jako výraz naděje na obnovení jeruzalémského kultu, podobně jako svoji touhu v exilu vyjádřil druhý Izajáš, když prohlásil, že Sijón bude kosmogonicky obnoven a chrám se stane centrem nového stvoření³¹.

Poznámky

1 V Samařanském Pentateuchu je oddíl Ex 30,1–10 umístěn až za zmínkou o svícnu v Ex 26,35. Nicméně z výše uvedeného vysvětlení vyplývá, že k této úpravě došlo až druhotně po MT. Zřejmě se Samařanský snaží dodržet soulad v nápodobě výčtu opakujícího se ve verších Ex 30,27 a 31,8.

2 F. Gross (Canaanite Myth and Hebrew Epic, 1973, 321) odkazuje na „dokument k Svatostánku“ jako podklad pro Ex 25 – 27.

3 Ve skutečnosti uvádím obměnu Kochova pojetí, že autor kněžského kodexu oddělil bronzovou nádrž od ostatního bohoslužebného náčiní jmenovaného v 25. – 27. kapitole knihy Exodus, aby nevyvolal asociaci na vesmírné moře, která se objevuje v mýtech o stvoření (Die Priesterschrift von Exodus 25 bis Leviticus 16, 1959, 34 – 35). Redaktor užívá této symboliky jen v omezené míře.

4 Našel jsem pouze jediný hebrejský text, který spojuje tyto tři kořeny do jednoho verše: deuterokanonickou knihu Sirach 45, 15. Ben Sirach kupodivu vytváří podobnou asociaci, jakou podle mého mínění měl redaktor kněžského kodexu v úmyslu, když dává do souvislosti „olej svatého pomazání“ a „nepomíjitelnost nebes“.

5 E. Cothenet, Parfums, in: DB supplement 6, 1309

6 Josephus Flavius (židovská válka 5. 5, 5) nabízí velice neobvyklou paralelu, když mluví o vesmírném významu oltáře pro pálení kadidla a „sladké vůni koření, kterou ho moře naplňuje“.

7 Zmínku o starších textech jako strukturálním plánu, kterou jsem uvedl, můžeme najít ve třetí, čtvrté a šesté promluvě. C. Carmichael objevil, že stejné techniky bylo hojně využito i v knize deuteronomium (The Laws of Deuteronomy, 1974).

8 Souvislost mezi Ex 31,1 a příběhem v kněžském kodexu, srov. J. Vink (The Date and Origin of the Priestly Code in the Old Testament, OTS 15, 1969, 106).

9 Komentátoři odlišili ostatní chiastické vzory, spojující 25. – 31. Kapitolu Exodu s kapitolou 35. – 40. B. Levine odlišil slovní spojení „schrána svědectví“ v kapitole 25 – 26 a „schrána“ v kapitole 36 – 37 (The Descriptive Tabernacle Texts of the Pentateuch, JAOS 85, 1965, 308). U. Cassuto cituje „vybavení svatyně“ a „náčiní pro svatyni“ (A Commentary on the Book of Exodus, 1967, 462). Dodávám, že o oltáři pro zápalné oběti se v 27. a 30. kapitole mluví dřív než o oltáři k pálení kadidla, zatímco v kapitole 37. a 38. je tomu naopak. Podobné křížení týkající se Lévičů a Áronovců, srov. následující úvahy nad 35. – 40. kapitolou knihy Exodus.

10 Tato technika, stejně jako výše zmíněný „nepravý závěr“ v Exodu 29, 42c–46 je analogická k „nevyvážené symetrii“, kterou v mnohých textech kněžského kodexu zabýval S. Mc Evenue (The Narrative Style of the Priestly Writer, 1971).

11 Takový seznam je zřejmě jednodušší než výčet uvedený v 25. – 31. kapitole knihy Exodus. B. Levine (Descriptive Texts 309) se na základě podobností se 6. – 8. kapitolou 1. knihy Královské domnívá, že text exodu 35 – 39 byl sepsán pro archivní účely.

12 Tamtéž 308

13 Souvislost mezi stvořením a Áronovým kněžským rouchem vyjádřil později jiným způsobem pseudoepigraf, píšíci pod jménem Šalamounovým: „protože na jeho rouchu spočíval celý svět“ (deuterokanonická Kniha Moudrosti 18, 24).

14 K. Koch, Priesterschrift, 38.

15 Srov. „Index of Stylistic Techniques“ u S. Mc Evenue, Narrative Style, 217.

16 Srov. J. Loza, Exode XXXII et la redaction JE, VT 23 (1973), 31 – 55. J. Loza připisuje autorství několika pasáží Exodus 32 – 34 předexilnímu redaktorovi JE s tím, že poukazuje na jeho spřízněnost s jazykem Izajáše a podporou Chizkiášových reforem. K Lozovu tvrzení dodávám, že Exodus 32, 12–17, v němž je propojena Boží přítomnost mezi lidmi s tím, že Hospodin znal Mojžíše jménem, odráží snahu předexilního redaktora JE vysvětlit význam jména, které Chizkiáš od Boha prostřednictvím Izajáše dostal: Immanuel („S námi Bůh“ Iz 7, 14). Navíc význam, který se v zákonodárství JE přikládá slavnosti nekvašených chlebů (srov. Ex 34, 18–24) je dobře

pochopitelný v případě, že přijmeme vysvětlení H. Haaga, že tato slavnost spíše než s Velikonocemi (paschou) souvisí s Chizkiášovými reformami (Das Mazzenfest des Hiskia, in: Wort und Geschichte, K. Elliger Festschrift, 1973, 87 – 94).

17 S. Lehming, Versuch zu Ex. XXXII, VT 10 (1960), 36. S. Lehming ale na rozdíl ode mě připisuje redaktorovi kněžského kodexu též obsah Ex 32 – 34. Tvrzení M. Notha, že práce téhož redaktora se v Ex 32, 15 omezuje na výraz „svědectví“ neřeší otázku, proč se výsledné slovní spojení „dvě desky“ v této krátké podobě již nikde jinde v textu nevyskytuje (Exodus, 1962, 248 – 249).

18 Otázku, zda redaktor kněžského kodexu již měl na mysli tento deuteronomický dodatek („desatero přikázání“), ponechávám otevřenou. Přestože se tato fráze v textu již vyskytuje, redaktor sám neuvádí žádnou souvislost mezi desaterem a deskami.

19 O stanu setkávání v předexilní redakci JE srov. R. Schmitt, Zelt und Lade als Thema alttestamentlicher Wissenschaft, 1972, obzvláště 185. 209 – 210. 212 – 213. 274. 306 – 307.

20 To, že třetí a šestá Boží promluva (Ex 30, 17–21 a 31, 1–11) jsou závislé na textech 1. knihy Královské, podporuje názor, že Ex 40, 35 vznikl jako nápodoba 1. Kr 8, 11.

21 R. Schmitt uvádí, že některé nedávné studie výrazu škn zdůrazňují kočovný původ tohoto slova natolik, že přehlíží fakt, že kněžský kodex implikuje, že jde o přebývání trvalé (Zelt und Lade 217–218). Kontrast mezi svatostánky v kněžské a předexilní jahvisticko–elohistické úpravě, rovněž téma „trvalé přebývání“ srov. tamtéž 219–220, 222*223, 226–227 a 309–310.

22 Egypt srov. Pokyny pro krále Meri-ka-re, ANET 417: „... zahnal vodní příšeru. Vdechl jim do chřípí život... Postavil kolem nich svatyni...“ Babylon srov. desky 4–6 Eposu o stvoření, ANET 67–69.

23 Tato posloupnost pozměňuje tu, kterou uvádí F. Cross (Canaanite Myth 84 č. 15) jako rámec vytvořený redaktorem Kněžského kodexu: smluvní knihu předpisů v rozsahu od Ex 6, 2 do Lv 26, 45.

24 Srov. shrnutí u F. Crosse: Canaanite Myth, s. 293–295

25 K. Elliger: Sinn und Ursprung der priesterlichen Geschichtserzahlung, in: Kleine Schriften zum Alten Testament, 1966, 175 (= ZTK 49, 1952, s. 121), srov. všeobecné shrnutí u J. Vinka (Date and origin, s. 99–100)

26 M. Haran: Shiloh and Jerusalem. The Origin of the Priestly Tradition in the Pentateuch, JBL 81 (1962), s. 14–17, R. Schmitt: Zelt und Lade, s. 219–220, 225, 241, 248

27 Tohoto posunu v 25. – 31. kapitole knihy Exodus od statického k dynamickému, vyjádřený též změnou názvu z „prebývání“ na „stánek setkávání“, si povšiml už E. Galbiati (La Struttura letteraria dell'Esodo, 1956, s. 282) a M. Gorg (Das Zelt der Begegnung, 1967, s. 36 a 44)

28 F. Cross: Canaanite Myth, s. 321

29 Vzhledem k tomu, že se rozbor 35. – 40. kapitoly knihy Exodus zaměřuje především na obecné uspořádání, mohly být některé opakující se pasáže doplněny později. Nicméně to, jak je celkové uspořádání je srozumitelné a jakou měl redaktor kněžského kodexu zálibu v opakování (srov. S. McEvenue: Narrative style, s. 217) předpoklad pro takovéto doplnění pozdějšího textu vylučuje.

30 F. Cross: Canaanite Myth, s. 323–325

31 T. Ludwig: The Traditions of the Establishing of the Earth in Deutero-Isaiah, JBL 92 (1973), s. 357 P = Priester Kodex – Kněžský kodex – nejmladší vrstva Pentateuchu z doby babylonského zajetí (560–500 př. Kr.) – spis zainteresovaný na kultu Redakce JE – jahvisticko elohistická tradice – předexilní úprava (700 př. Kr.) Samařský Pentateuch – Tóra s odchylkami, odlišná od Pentateuchu židovského MT = mazořetský text – konečná úprava hebrejského textu, tj. i s vokalizací (samohláskami), která umožňuje jednoznačné čtení – vznik v době pozdní antiky,

kdy křesťanství bylo rozšířeno již po celé Římské říši (6. – 9. stol.) Reg. = kniha Královská Jes = Izajáš Sirach – deuterokanonická kniha Wisdom = Kniha moudrosti – deuterokanonická kniha Pseudo–Salamon – pseudoepigraf, který psal pod jménem Šalamounovým Tabernacle texts – texty týkající se svatyně (tabernakulu) NAB = New Amplified Bible JW = Jewish War – židovská válka za doby Josepha Flavia X – řecké CHÍ – chiastické (křížové) uspořádání f = jeden následující ff = následující dva a více ibid = tamtéž (v předcházejícím)

a = 1. polovina verše

ß = 2. polovina verše

archetypální = modelový, věčně platný